

Komunikacja i Media

Zjawiska propagandy i manipulacji w prasie, telewizji, radiu i Internecie

pod redakcją
Pauliny Czarnek-Wnuk, Zofii Nacewskiej
i Roberta Wyrębskiego

**Zjawiska propagandy
i manipulacji w prasie,
telewizji, radiu i Internecie**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Zjawiska propagandy i manipulacji w prasie, telewizji, radiu i Internecie

pod redakcją
Pauliny Czarnek-Wnuk, Zofii Nacewskiej
i Roberta Wyrębskiego

Paulina Czarnek-Wnuk (ORCID: 0000-0002-2482-8385)
Zofia Nacewska (ORCID: 0000-0001-9497-3425)
Robert Wyrębski (ORCID: 0000-0002-8566-1822) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Filologiczny, Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENCI

Arkadiusz Dudziak, Dariusz Rott

KONSULTACJA REDAKCJI NAUKOWEJ

Barbara Zimoch

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Anna Minkina

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI

krzysztof de mianiuk

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/SvetaZi
<https://doi.org/10.18778/8220-822-1>

© Copyright by Authors, Łódź 2022

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.10522.21.0.K

Ark. wyd. 5,3; ark. druk. 6,0

ISBN 978-83-8220-822-1
e-ISBN 978-83-8220-823-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Funkcja manipulacyjna prozodycznych operatorów interakcyjnych (Anita Grzegorzewska, Uniwersytet Łódzki)	9
Łamanie zasad etyki we wpisach dziennikarzy na platformie Twitter (Magdalena Gwioździk, Karol Płaczekwicz, Uniwersytet Humanistycz- no-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie)	23
Metafory akwatywne jako środki perswazyjno-manipulacyjne w dyskursie prasowym (na przykładzie cyfrowych wersji polskich tygodników opinii)... (Aleksandra Kujawiak, Uniwersytet Łódzki)	35
Manipulacja językowa medialnym wizerunkiem ofiary. Portret Sharon Tate wylaniający się z wybranych relacji prasowych w sprawie zabójstw Tate-LaBianca	49
(Zofia Nacewska, Uniwersytet Łódzki)	
Rola dziennikarstwa w kształtowaniu newsów oraz kreowaniu obrazu COVID-19 w środkach masowego przekazu na wybranych przykładach .. (Klaudia Stępień-Kowalik, Uniwersytet Łódzki)	61
Fikcja w reportażu literackim i telewizyjnym – zabieg narracyjny czy zwy- kle kłamstwo?	75
(Diana Szwajcer, Uniwersytet Warszawski)	
<i>Whataboutism</i> : geneza i przykłady występowania w mediach	87
(Patrik Zadworny, Uniwersytet Łódzki)	

WSTĘP

Zdajemy sobie sprawę z rozwoju znaczenia mediów w życiu społecznym oraz ze zwiększenia zainteresowania ich wpływem na odbiorców. Temat manipulacji i perswazji staje się coraz bardziej istotny. Narastająca polaryzacja polityczna sprawia, że coraz częściej zwracamy uwagę na znaczenie edukacji medialnej w społeczeństwie oraz zaczynamy rozumieć działania platform medialnych, które wykorzystują opisywane zagadnienia.

Z tego powodu wiosną 2021 roku Dziennikarskie Koło Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego zorganizowało pierwszą edycję Konferencji Naukowej „Zjawiska propagandy i manipulacji w prasie, telewizji, radiu i Internecie”. Ze względu na sytuację epidemiologiczną wydarzenie odbyło się *online*, jako inicjatywa studencka było skierowane przede wszystkim do studentów oraz doktorantów zajmujących się badaniami z dziedziny nauk o mediach i komunikacji społecznej. W czasie Konferencji podejmowane były tematy związane między innymi z granicami manipulacji i propagandy w mediach, reklamie oraz *public relations*, standardami rzetelności i etyki dziennikarskiej, a także problematyką populizmu medialnego oraz *fake newsów* we współczesnej retoryce. Łącznie w przedsięwzięciu wzięło udział 27 prelegentów z 10 różnych jednostek naukowych oraz ponad 200 biernych słuchaczy.

Monografia stanowi podsumowanie wybranych zagadnień i problemów badawczych poruszanych przez uczestników Konferencji. Celem jest ukazanie różnych odmian działalności medialnej z wykorzystywaniem technik perswazyjnych oraz manipulacyjnych na przykładach prasy, telewizji oraz social mediów. Publikacja zawiera też rozważania na tematy bardziej szczegółowe, takie jak: akwatywne metafory, *whataboutism* czy prozodyczne manipulatory.

Opracowania zaprezentowane zostały w siedmiu artykułach. W pierwszym z nich pt. *Funkcja manipulacyjna prozodycznych operatorów interakcyjnych* **Anita Grzegorzewska** opisuje wpływ prozodii na proces ustalania manipulacyjnego sensu komunikatów, skupiając się na oddziaływaniu na odbiorcę za pomocą nateżenia i intonacji głosu. W artykule pt. *Łamanie zasad etyki we wpisach dziennikarzy na platformie Twitter* **Magdalena Gwioździk** i **Karol Płaczkiewicz** skupiają się na przykładach naruszeń etyki dziennikarskiej, porównując wpisy w social mediach Rafała Ziemkiewicza i Konrada Piaseckiego oraz badając ich taktyki erystyczne. **Aleksandra Kujawiak** w tekście pt. *Metafory akwatywne jako środki perswazyjno-manipulacyjne w dyskursie prasowym (na przykładzie cyfrowych wersji polskich tygodników opinii)* opisuje użycie metafor akwatywnych w kontekście

przekazów prasowych. W artykule *Manipulacja językowa medialnym wizerunkiem ofiary. Portret Sharon Tate wyłaniający się z wybranych relacji prasowych w sprawie zabójstw Tate–LaBianca* **Zofia Nacewska** bada, w jaki sposób amerykańskie gazety manipulowały wizerunkiem ofiary – Sharon Tate – w sprawie zabójstw Tate–LaBianca. W pracy pt. *Rola dziennikarstwa w kształtowaniu newsów oraz kreowaniu obrazu COVID-19 w środkach masowego przekazu na wybranych przykładach* **Klaudia Stępień-Kowalik** opisuje znaczenie i kondycję współczesnego dziennikarstwa poprzez odniesienie do dynamicznych zmian, jakie nastąpiły w czasie pandemii koronowirusa. **Diana Szawajcer** w artykule pt. *Fikcja w reportażu literackim i telewizyjnym – zabieg narracyjny czy zwykle kłamstwo?* prowadzi rozważania na temat fikcji w reportażu oraz tego, jak twórca może manipulować przedstawianą historią. W ostatnim tekście pt. *Whataboutism: geneza i przykłady występowania w mediach* **Patryk Zadworny** wyjaśnia pojęcie *whataboutismu* oraz przedstawia jego wykorzystanie w sporach medialnych.

Manipulacja jest pojęciem szerokim, ujmującym wiele dziedzin życia i nauki. Dlatego prezentowana publikacja nie odpowiada na wszystkie pytania związane z tym zagadaniem, a koncentruje się na wyjaśnieniu pewnych aspektów tego zjawiska oraz stara się znaleźć podłoże jego funkcjonowania.

Przedstawiane treści mogą zachęcić do rozwinięcia omawianych kwestii wszystkich czytelników, a szczególnie studentów kierunków humanistycznych czy społecznych. Monografia ma również na celu zwrócenie uwagi na narastający problem utraty zaufania do mediów, ze względu na działania manipulacyjne, a także na problem poszukiwania prawdy w świecie nieprawdziwych informacji (*fake newsów*). Praca opiera się nie tylko na słownym (A. Kujawiak, D. Szawajcer) czy prozodycznym (A. Grzegorzewska) znaczeniu manipulacji, ale opisuje również problemy ważne z perspektywy politycznej (P. Zadworny, K. Stępień-Kowalik) oraz społecznej (Z. Nacewska).

W zgromadzonych tekstach padły także pytania, które mogą stanowić inspirację do dalszych rozważań, m.in. dotyczących relacji reporterskich oraz obiektywizmu przekazów o charakterze informacyjnym. Temat manipulacji w mediach coraz częściej pojawia się w społecznej dyskusji, dlatego musi być nieustannie analizowany i wymaga kolejnych opracowań. Podstawą takiego rozwoju może być edukacja medialna w szkołach oraz wykorzystanie naukowych aspektów zagadnienia w dalszych analizach. Mamy nadzieję, że prezentowana publikacja uzupełni, choć w części, luki badawcze dotyczące tego problemu.

Paulina Czarnek-Wnuk, Zofia Nacewska, Robert Wyrębski

Anita Grzegorzewska

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0002-5923-8086>

FUNKCJA MANIPULACYJNA PROZODYCZNYCH OPERATORÓW INTERAKCYJNYCH

Mglisty zamysł, intencja, napór licznych obrazów
rozbijający się o regularność form,
o nieprzewycięzalny opór konwencjonalnej prozodii,
tworzą rzeczy nowe i układy nieprzewidziane.

Paul Valéry¹

Zjawisko manipulacji powszechnie postrzegane jest jako nieetyczne działanie, którego głównym celem jest „oddziaływanie ograniczające lub pozbawiające innych ludzi kontroli nad sytuacją i samokontroli zarazem”². Jednoznacznie pejoratywny charakter pojęcia przenika z tekstów przynależnych gatunkom potocznym i publicystycznym do dyskursu naukowego. W skrajnych przypadkach zachodzi wątpliwość co do zasadności używania go jako terminu naukowego, ponieważ „w strukturę jego znaczenia wpisane jest wartościowanie, czyli automatyczna ocena podważająca postulowaną neutralność terminu”³. W opozycji do tak radykalnego podejścia pozostają między innymi prace Jacka Ziółkowskiego i Mirosława Karwata. Badacze dowodzą, że manipulacja może w równym stopniu przyczyniać się do osiągnięcia korzyści przez manipulującego, jak i przez manipulowanego⁴, a narzędzia manipulacyjne same w sobie „nie mają jednoznacznego oblicza etycznego”⁵. Wartościowaniu więc nie powinny podlegać – neutralne etycznie – techniki i taktyki manipulacyjne, a intencje ich użycia. Niestety przeważająca większość prac koncentruje się nie na opisaniu mechanizmów oddziaływania, a na ich kwalifikacji moralnej⁶.

¹ P. Valéry, *Mysli bez retuszu*, tłum. J. Gauk, Białystok 1994, s. 25.

² M. Karwat, *Rewizja obiegowych pojęć manipulacji*, [w:] *Przestrzenie manipulacji społecznej*, red. D. Doliński, M. Gamian-Wilk, Warszawa 2014, s. 52.

³ I. Kamińska-Szmaj, *Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, [w:] *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Lublin 2004, s. 24–25.

⁴ M. Karwat, op. cit., s. 45.

⁵ J. Ziółkowski, *Socjotechniczny status manipulacji*, [w:] *Manipulacja w mediach. Media o manipulacji*, red. T. Gackowski, J. Dziedzic, Warszawa 2011, s. 24.

⁶ M. Karwat, op. cit., s. 48.

Wśród interesujących studiów nad klasą zjawisk, które mają charakter manipulacyjny, znalazły się prace językoznawców. W moim przekonaniu bardzo dobrze poradzili oni sobie ze zdemaskowaniem i sklasyfikowaniem przynależnych językowi chwytów manipulacyjnych. Wśród technik oddziaływania kształtujących postawy wyodrębnili i opisali typowe dla dyskursu manipulacyjnego środki językowe i strukturę logiczną wywodu. Nie osiągnęli jednak zadowalających wyników w objaśnianiu zmian brzmieniowych związanych z akcentowaniem, prowadzeniem melodii czy też siłą, wysokością i barwą głosu, które w nie mniejszym stopniu kształtują sens manipulacyjny komunikatów.

Manipulacja w kontekście komunikatywizmu

U podstaw metodologii gramatyki komunikacyjnej opracowanej przez Aleksę Awdiejewa i Grażynę Habrajską leży podejście socjo-funkcjonalne do języka autorstwa Michaela Hallidaya⁷. Badacz ów, pozostając pod wpływem funkcjonalizmu praskiego i francuskiego oraz zainspirowany poglądami propagowanymi w Szkole Londyńskiej⁸, opisuje metafunkcje (ideacyjną, interpersonalną i tekstową)⁹, które oddają relacje między systemem języka a jego użyciem w sytuacji komunikacyjnej, czyli w konkretnym tekście¹⁰.

Główną hipotezę, na której opiera się probabilistyczna wizja języka Hallidaya, jest założenie, że mówiący implikuje sens wypowiedzi nie tylko przy pomocy użytego języka, ale również przez szeroko rozumiany kontekst jego użycia¹¹. Z tego też względu sprowadzenie badań nad pragmatycznym wymiarem komunikacji do badań nad językiem nie zawsze okazuje się wystarczające poznawczo. Podobnie jest ze zjawiskiem manipulacji. Pojedyncze zdarzenia językowe czy też „wszelkie niesiłowe techniki oddziaływania opierające się na innych niż merytoryczne i racjonalne bodźcach sprawczych”¹² nie stanowią o manipulacji, a mogą jedynie na nią wskazywać.

Twórcy polskiej szkoły komunikatywizmu „podejście komunikacyjne do opisu języka opierają na założeniu, że przedmiotem badań lingwistycznych są

⁷ Zob. A. Sz wajkowska, »*Tytus, Romek i A'Tomek*« z perspektywy komunikatywizmu, „Acta Universitas Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2018, nr 41(3), s. 182.

⁸ Głównie pracami B. Malinowskiego i J. R. Firtha.

⁹ Funkcja ideacyjna odnosi się do tego, co mówimy, interpersonalna – w jakim celu mówimy, zaś tekstowa określa, jak mówimy. Każda z nich stanowi niezależny od dwóch pozostałych proces w komunikacji międzyludzkiej.

¹⁰ M. A. Paveau, G. E. Sarfati, *Wielkie teorie językoznawcze. Od językoznawstwa historyczno-porównawczego do pragmatyki*, tłum. I. Piechnik, Kraków 2009, s. 158.

¹¹ *Ibidem*, s. 160.

¹² J. Ziółkowski, *op. cit.*, s. 30.